

КАЛЬКУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ НОВИХ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНООДИНИЦЬ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ТЕКСТІВ)

Статтю присвячено проблемі калькування як мовному явищу, а також особливостям калькування як засобу творення нових військових терміноодиниць, з'ясовано структурні та семантичні види калькування, визначено типи кальок у німецькій військовій терміносистемі.

Ключові слова: калькування, калька, безеквівалентна лексика, військова терміносистема.

Актуальність теми зумовлена необхідністю й водночас відсутністю комплексного аналізу проблеми калькування слів при перекладі текстів військового спрямування, оскільки власне військова лексика часто є лексикою безеквівалентною. Зважаючи на об'єктивні та закономірні процеси інтеграції країн світу у сферах політики, економіки, культури, військової справи тощо, поява в інших мовах нових концептів і номінацій не викликає сумніву, передача яких йде, як правило, шляхом запозичення чи калькування. Такі процеси, з одного боку, збагачують мову, допомагають і спрощують міжмовне спілкування та переклад, з іншого боку, ускладнюють розуміння та інтерпретацію матеріалу, що перекладається. Додамо, що термінологічний аспект тісно пов'язаний з аспектом перекладу, який забезпечує засвоєння та правильне розуміння військової термінології іноземної армії, як свого часу зазначав Г. М. Стрелковський [1, 11].

Отже, *матеріалом* дослідження є військова лексика, а безпосереднім *предметом* специфіка відтворення безеквівалентної лексики при перекладі текстів військового спрямування. *Мета* статті полягає у виявленні засобів перекладу безеквівалентної лексики, дослідженні та аналізі доцільності використання кальок при перекладі військових термінів, для чого необхідно розв'язати такі завдання: визначити поняття "калька", з'ясувати види

кальок, встановити типи кальок, що зустрічаються найчастіше при перекладі військової термінології.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в статті деталізовано типи кальок з урахуванням специфіки перекладу військової лексики. **Практична цінність** викладеного у статті матеріалу зумовлена можливістю використання прийому калькування для подолання лексичних труднощів при перекладі військової термінології.

Калька (фр. *calque* – копія, італ. *calcare* – утискувати) – слово або вираз, утворені за взірцем слів або виразів чужої мови, що є результатом калькування [2, 326]. Треба відзначити, що калькування, як спосіб творення нових мовних одиниць, належить до недостатньо вивчених лінгвістичних явищ, оскільки думки вчених щодо кальок і на сьогодні досить відмінні. Одна група вчених вважає кальки **різновидом запозичень**, інша – ототожнює їх з **буквальним перекладом**. Але обидва напрями беруть витоки з праць Ш. Баллі, оскільки саме він вперше використав термін "калька" у своїй праці "Французька стилістика", яка була опублікована у 1909 році і започаткувала стилістику як окрему галузь мовознавства. Він писав: "Кальки – це слова та вирази, які утворені механічно, шляхом буквального перекладу, за зразком виразів, перекладених з іноземної мови" [3, 69]. Пізніше цією проблемою цікавилися багато вчених. Зокрема, з 60-х років з'являються роботи, присвячені вивченню калькування з російської на національні мови. Так, А. Асланян досліджує кальки в узбецькій мові, К. Палій – у молдавській тощо. Проблемою калькування займалися білоруські дослідники А. Баханьков, М. Круковський [4, 2].

Отже, термін "калька" прижився та закріпився у мовознавчих дослідженнях, а кожен дослідник вносив щось своє до проблеми аналізу. Що ж до перекладу військової термінології, відомий вчений у галузі військового перекладу Г. М. Стрелковський ще не використовує терміни "калька" та "калькування", але вже чітко розрізняє такі способи передачі специфічних військових понять як дослівний переклад (*Bundeswehr* – *Бундесвер*, *Luftwaffe* – *Люфтваффе*) та описовий переклад (*Heimatschutz* – *спеціальні тилові війська "Хайматшутц"*, *Null – acht – fünfzehn – Welt* – *військова служба*, *Rosinenbomber* – *транспортний літак, який*

перевозив продукти харчування). Треба сказати, що специфікою німецьких військово-технічних текстів є **терміни**, які позначають поняття чи явища, притаманні тільки Збройним силам ФРН та НАТО, і не мають слів-еквівалентів в українській мові. Однак відсутність точного еквіваленту не означає, що зміст цього терміну не можна передати іншим засобом, і пізніше не буде створено точного, зручного для комунікації терміну, як наприклад:

- *Truppengattung* – під військ;
- *Logistik* – органи або частини тилу;
- *Bundeskanzler* – бундесканцлер;
- *Infrastruktur* – інфраструктура.

Калькування як перекладацький прийом є основою для великої кількості різноманітних **запозичень** при міжкультурній комунікації в тих випадках, коли, наприклад, **транслітерація** є неможливою з естетичних, змістовних або будь-яких інших міркувань [5, 88]. Калькувати – означає створювати слово або вислів **за зразком будови** відповідного слова чи вислову **іншої мови** [6, 516]. Наприклад: *Feindlage* – розміщення супротивника. Р. Єфімов, відомий фахівець з військового перекладу, розглядає калькування як один із засобів перекладу безеквівалентної лексики, зокрема у сфері військового перекладу, це "прийом, за допомогою якого складові частини слова або словосполучення замінюються їх буквальним відповідним значенням на мові перекладу", наприклад: *Führungstruppen* – війська управління, *Kampftruppen* – бойові війська. Тому, на нашу думку, таке специфічне творення нових слів можна визначити як **особливий вид запозичення**, при якому запозичуються також асоціативне значення і **структурна модель** слова або словосполучення, і може утворюватися не лише слово, але й новий фразеологізм, наприклад: *die Flinte ins Korn bringen* – скласти зброю; *nur Bahnhof verstehen* – нічого не розуміти.

Додамо, що калька може виникати як реакція носіїв мови на зростання кількості прямих запозичень. Так, шляхом буквального перекладу іншомовних елементів утворилося німецьке слово *Pipeline-Anlage* – трубопровід. Це слово складається з двох компонентів, де лише перший *Pipeline* є запозиченням з англійської мови. Тому його можна розглядати як так званий гібридний переклад.

Як зазначалося раніше, запозичення лексики є наслідком зближення народів на ґрунті економічних, політичних, наукових і культурних зв'язків тощо. У більшості випадків запозичені слова потрапляють до мови як засіб для позначення нових речей та раніше невідомих понять. Процес перекладу є не простим перекодуванням з однієї знакової системи в іншу, це – складний процес пошуку відповідностей, які часто встановлюються на різних мовних рівнях. В одній мові це може бути рівень слова, у другій мові – словосполучення або речення. Відповідно, існують такі **основні види кальок**:

- **лексичні** – слово, яке створено за іноземною словотворчою моделлю, але з матеріалу іншої мови; прикладом може слугувати поява нових термінів з компонентом "ядерний" поряд з компонентом "атомний" у зв'язку з розвитком ядерних досліджень: *Atomsprengekörper* – ядерний боєприпас замість атомний боєприпас, *Atomdetonation* – ядерний вибух замість атомний вибух, *Atomwaffe* – ядерна зброя замість атомна зброя;

- **семантичні** – отримання словом нового, переносного значення під впливом іноземного слова: терміни, які були запозичені з англійської мови *Kontamination*, *Dekontamination* можуть означати одночасно зараження радіоактивними, бактеріологічними та отруйними речовинами, як в англійській мові, а також спеціальну санітарну обробку особового складу, дезактивацію, дезінфекцію, дегазацію;

- **синтаксичні** – синтаксична конструкція, яка утворюється за іншомовною моделлю: *Zur Auflockerung der Verbände und Einheiten der Kampftruppen werden sie entfaltet und dadurch ihre Gefechtsbereitschaft erhöht.* – З метою розосередження частин та підрозділів діючих військ їх розгортають і завдяки цьому зростає їх бойова готовність – тут ми бачимо збереження синтаксичної моделі оригіналу, що вважається недоліком, однак при перекладі речення труднощів не виникає, оскільки така модель німецького речення може бути типовою і для української мови;

- **фразеологічні** – буквальный переклад іноземного звороту по частинах: *Ein schlechter Friede ist besser als guter Krieg* – Поганий мир краще доброї війни. *Sein Pulver trocken halten* – Тримати порох сухим, бути напоготові.

Але, одночасно, треба зазначити, що калькування має як **переваги**, так і **недоліки**, оскільки воно не завжди може передати суть явища чи поняття, тому поруч з цим засобом перекладу можуть бути застосовані **транслітерація**, **описовий** або **наближений переклад**, а також пряме **запозичення**. Калька може повідомити адресату перекладу про нове для нього явище значно більше, ніж просте слово, однак "інформативність" кальки (перекладу) залежить від того, наскільки це явище розкрито у самому терміні (в оригіналі): *die Freiwilligenannahmestelle* – пункт прийому добровольців; *empfindlicher Punkt* – уразливе місце; *SA-Mann* – штурмовик; *Greveplatz* – Гревська площа; *Reichsbahn* – державна залізниця.

Переклад цих термінів за допомогою калькування практично співпадає з описовим перекладом. Інша справа з терміном *die innere Führung* – внутрішнє управління. Це словосполучення при перекладі не розкриває суті явища, яке воно позначає. Переклад за допомогою калькування поступився місцем іншому еквіваленту, якій був створений за допомогою **описового перекладу** – *ідеологічна робота серед військовослужбовців*. Ще один приклад: *blaue Helme*, що перекладається як **блакитні каски**. При перекладі цього словосполучення частіше використовують описовий переклад: *миротворчі сили ООН для підтримки миру на Близькому Сході*. Як бачимо, у наведених прикладах **описовий переклад** повніше розкриває зміст понять.

Г. М. Стрілковський наполягає на тому, що перекладач повинен обов'язково володіти військовою термінологією двох мов, тому що незнання відповідних термінів може призвести до непорозумінь, помилок і перекладацьких невдач, що не бажано при перекладі саме військової термінології. Так, наприклад, *Inspekteur der Teilstreitkraft*, дослівний переклад якого *інспектор збройних сил*, повинен перекладатися українською як *командуючий* чи *(головно)командуючий*; те ж саме *Flottillenadmiral* – *адмірал флотилії*, що є німецькою реалією, військовим званням у військово-морських силах Німеччини, однак в українських ВМС йому аналогу немає. *Brigadengeneral* – *бригадний генерал*, що є військовим званням у бундесвері, однак оскільки субординація у збройних силах має велике значення, некоректне відтворення терміну може призвести до спотворення інформації.

Треба зазначити, що вибір засобу передачі специфічних військових понять визначається у кожному конкретному випадку: найбільш частотні терміни перекладаються зазвичай за допомогою *транслітерації* і стають у подальшому надбанням словникового складу мови перекладу. Наприклад: *Bootsmann* – раніше цей термін означав людину, яка працює на судах торговельного флоту, матрос, який підпорядковувався вахтенному офіцеру, у військово-морських же силах сучасної Німеччини цей термін означає відповідне звання *боцман*. Менш поширені спеціальні військові терміни передаються за допомогою *дослівного* або *описового перекладу*, часто через кальки [7, 34].

Додамо, що не останню роль відіграють в створенні сучасних військових терміноодиниць *історизми*, які однак у складі кальки створюють певні лексичні і перекладацькі проблеми: йдеться про опозицію історичного та сучасного значень лексеми. Слова, що раніше були історизмами, відроджуються в активному словнику на позначення нових денотатів. Наприклад, історизми *fregat* – *frégate* і *kopvet* – *corvette* були назвами вітрильних кораблів, які почали використовуватися на позначення сучасних військових звань і знов зайняли своє місце в активному словнику військової термінології. Так, при перекладі німецького *Fregattenkapitän* можуть бути декілька варіантів залежно від контексту: в історичному контексті використовується калька *капітан фрегату*, а в сучасному контексті *командир сторожового корабля* або також військово-морське звання *капітан другого рангу*. Один термін може перекладатись за допомогою калькування, а також може мати відповідник у мові перекладу.

Таким чином, проаналізувавши наш матеріал, ми прийшли до висновку, що найчастіше вживаються при перекладі текстів військового спрямування лексичні кальки, але прийом калькування часто є не повним, а частковим, оскільки, як правило, супроводжується елементами транскрипції, транслітерації чи трансформації складових компонентів, тому такий переклад з використанням калькування отримав назву контамінований або гібридний (*hybride Lehnübersetzung*) [8, 40]. Такий метод творення нових військових терміноодиниць є ще маловивченим й потребує подальшого комплексного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Стрелковский Г.М.* Учебник военного перевода. Немецкий язык / Г. М. Стрелковский. – М., 1973.
2. *Скопенко О.І.* Сучасний словник іншомовних слів / О.І. Скопенко. – К., 2006.
3. *Балли Ш.* Французская стилистика / Ш. Балли. – М., 1961.
4. *Власенко В.* Калькування в українській мові: стан і статус / В. Власенко [Електронний ресурс]. – К., 2012. – Режим доступу: librag.org.ua (дата звернення: 15.11.2012).
5. *Казакова Т.А.* Практические основы перевода / Т.А. Казакова. – Санкт-Петербург, 2001.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь, 2007.
7. *Єфимов Р.В.* Учебник военного перевода / Р.В. Єфимов. – М., 1985.
8. *Дзєнс Н.І.* Теория и практика перевода / Н.И. Дзєнс. – Санкт-Петербург, 2007.

Стаття надійшла до редакції 18.10.12

В. Ковалева, ст. преподаватель,
Л. Науменко, ст. преподаватель
НА СБ Украины, Киев

Калькирование как способ образования новых терминов (на материале немецких военных текстов)

Статья посвящена проблеме калькирования как языковому явлению, а также особенностям калькирования как способа образования новых военных терминов. В статье определены структурные и семантические виды калькирования, а также виды калек, характерные для немецкой военной терминосистемы.

Ключевые слова: калькирование, калька, безэквивалентная лексика, военная терминосистема.

V. Kovaleva, assistant prof.,
L. Naumenko, assistant prof.
National Academy of FBU, Kiev

Calque as the way of new military terms formation (based on German military texts)

The article deals with the problem of loan translation representing the language phenomenon as well as the peculiar features of the loan translation as means of the formation of new military terminology. The structure and semantic types of loan translation have been studied and types of loan translation of German terminological system have been defined.

Keywords: loan translation, calque, words lacking equivalents, terminological system.